

UDK 37.036

Primljeno: 26. 05. 2020.

Pregledni rad

Review paper

Amina Smajović

PIIRTO PIRAMIDA RAZVOJA TALENTA KAO OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE FUNKCIONALNE PISMENOSTI

Rad je posvećen pitanjima kreativnosti unutar nekoliko modela sa posebnim fokusom na Piirto model kreativnosti. Na kreativnost i inovaciju se gleda kao na temeljnu kompetenciju koja omogućava učešće u svim oblicima društvenog života i rada. Kreativnost u službi čovjeka znači biti sposoban rješavati probleme u okruženjima koja postaju sve kompleksnija. Kreativnost kao takva zahtijeva i određeni stepen pismenosti. Piirto model nudi konceptualni okvir za razumijevanje talenata i/ili kreativnosti. Model može poslužiti kao okvir za tumačenje funkcionalne pismenosti, koji ističe ulogu obiteljskog okruženja, kulture i zajednice, škole, rodnog identiteta, te faktora slučajnosti, odnosno sreće. U radu ćemo ponuditi temeljna polazišta Piirto modela razvoja talenta, te pokušati tumačiti ovaj model kao okvir u razumijevanju funkcionalne pismenosti.

Ključne riječi: kreativnost; talenat; funkcionalna pismenost

1. UVOD

Kreativnost je imanentna potreba čovjeka i ona postoji otkad postoji i ljudsko društvo. Kreativnost je važna za opstanak ljudskih bića na individualnoj i društvenoj razini. U 21. stoljeću na nju se gleda kao na kompetenciju od značaja za snalaženje u svakodnevnim životnim situacijama. Kreativno mišljenje i kreativno djelovanje pružaju mogućnost da djeca i odrasli naprave iskorak iz stereotipnih, rigidnih i

jednodimenzionalnih pogleda na stvarnost i nudi mogućnost traganja za smislom i aktivnostima koje će omogućiti njihov razvoj. Takvo mišljenje i ponašanje potiče osobe da svoje resurse usmjere na nova i neuobičajna rješenja, da problemima pristupaju iz različitih perspektiva, te da se ne zadovoljavaju onim što je ponuđeno, najčešće u formi konvencionalnog, poznatog i općeprihvaćenog.

U radu ćemo nastojati dati polazišta nekih pristupa i određenja kreativnosti. Nakon toga, bavit ćemo se osnovama Piirto modela kreativnosti, te pokušati tumačiti ovaj model kao okvir u razumijevanju funkcionalne pismenosti.

2. NEKI PRISTUPI I ODREĐENJA KREATIVNOSTI

Ne postoji jedinstvena definicija kreativnosti jer je nemoguće kroz jedan pristup, koncept, teoriju obuhvatiti sve segmente kreativnosti. Međutim, postoje elementi koji su svojstveni svim pokušajima tumačenja kreativnosti. Kreativnost je, prije svega, mentalni proces koji rezultira stvaranjem nečeg novog i vrijednog. Kada kažemo nešto novo, to ne mora biti ono što je tek stvoreno, otkriveno ili nešto što je tek otpočelo svoje postojanje. To može biti i novi način gledanja na neke pojave i dešavanja koja su nam poznata ili čak novi način djelovanja. Vrijedni produkti su oni koji su korisni za pojedinca ili društvo. Na individualnoj razini, kreativnost je relevantna za rješavanje svakodnevnih životnih problema, dok su na društvenoj razini kreativni pojedinci pokretači napretka u nauci, tehnologiji i umjetnosti (Sternberg 1999). Kreativnost u službi čovjeka znači biti sposoban rješavati probleme u okruženjima koja su sve kompleksnija.

Urban i Jellen (1993) operacionalno definišu kreativnost kao sposobnost da se stvori nov, neobičan i iznenađujući proizvod opažanjem, procesovanjem i korištenjem maksimuma dostupnih informacija; povezivanjem, kombinovanjem i komponovanjem tih informacija sa podacima iz iskustva ili zamišljenih elemenata u temu; kao i komuniciranjem i dijeljenjem kreativnog akta/proizvoda sa drugima. Autori navode da kreativni proces predstavlja više nego samu vježbu intelekta. On predstavlja apsorpciju kompletne ličnosti u problem, estetsko iskustvo koje zadovoljava kreatora i zbog akcija koje se definišu, a i zbog završnog rezultata. Vježba intelekta samo je zasnovana na kreativnom mišljenju. Ništa manje bitno nije ni kreativno djelovanje koje se nastavlja na mišljenje. Neki autori o ovoj dihotomiji govore u terminima kreativnog potencijala i kreativnog postignuća. Pri tome, kreativni potencijal je onaj koji se odnosi na sposobnost da se stvori nešto novo i korisno i što se može mjeriti testovima divergentnog mišljenja, dok se postignuće odnosi na ostvarenost zamisli,

koje se najčešće mjeri kroz samoprocjene postignuća u različitim dimenzijama ljudskog stvaranja i djelovanja (Jauk i sar. 2013). Testiranje, koliko god da ispunjava zahtjeve i metrijske karakteristike, ne daje uvijek potpuno ispravnu sliku. Testovno mjerenje potencijala i sposobnosti je vrlo rijetko oslobođeno uticaja okoline. Sternberg (1999) na osnovu vlastitih istraživanja provedenih tokom desetak godina pokazuje da su mentalne sposobnosti ključ postizanja najvažnijih životnih ciljeva, a da to nije akademski način razmišljanja koji se mjeri testovima inteligencije. Kada govorimo o postignućima, autori navode da se ona mjere kroz samoprocjenu u različitim područjima ljudskog djelovanja. Samoevaluacija je jako bitna u kreativnom procesu, ali ona ne može biti jedino mjerilo prilikom procjene vrijednosti ideja. Kreativni produkt mogu da procjenjuju pojedinci koji su kompetentni za određeno područje (Amabile 1983; prema Makel i Plucker 2014). Potrebno je da postoji opća saglasnost o vrijednosti i originalnosti. Kreativnost je, dakle, pitanje stava prema životu jednako kao i pitanje nečije sposobnosti (Sternberg 1999). Za kreativnost su bitne kognitivne, afektivne i djelatne komponente, odnosno potencijal, postignuće i odnos prema istim. Međutim, kreativni potencijal se neće uvijek ostvariti, jer u tom procesu djeluje mnoštvo faktora o kojima će kasnije biti više riječi. Pored toga, moguće je da se kreativni potencijal ostvari samo djelimično.

Nadalje, Čudina-Obradović (1991) definira kreativnost kroz dva značenja: kreativnost kao stvaralaštvo, odnosno stvaranje produkta u oblasti ljudske djelatnosti, i kreativnost kao osobina ili skup osobina ličnosti koje dovode do stvaranja kreativnog produkta. Ova značenja su kompatibilna sa kreativnim potencijalom i kreativnim postignućem. Na ovo se nadovezuje pitanje koje se tiče preduvjeta pod kojima kreativni potencijal postaje kreativno postignuće. Tako Renzuli (1986) pod kreativnošću podrazumijeva osobine kao što su fluentnost, originalnost i fleksibilnost, otvorenost za iskustva, intelektualna radoznalost i razigranost, te estetska osjetljivost. Renzuli kreativnost posmatra kao jednu od komponenti darovitosti. Pored kreativnosti, značajna je i natprosječna sposobnost, te posvećenost zadatku. Sposobnosti su relativno stabilne i nepromjenjive, dok motivacija i kreativnost ovise od situacije. Dinamički karakter ovih komponenti usložnjava pokušaj prepoznavanja, razumijevanja i razvijanja kreativnosti. I drugi autori su se bavili odnosom kreativnosti i nadarenosti. Tako Tanenbaum (1986; prema Altaras 2006) ističe da je kreativnost sinonim za nadarenost koja je definisana kao potencijal da se postane izvanredan stvaralac ili izvođač, a ne samo potrošač, posmatrač ili amaterski uživatelj ideja. Da bi potencijalna darovitost preasla u manifestnu darovitost (kreativnost) neophodno je sadejstvo pet psiholoških i socijalnih faktora. To su: opća sposobnost, posebne

sposobnosti, neintelektualni facilitatori (među njima motiv postignuća, odgovarajući self-koncept i mentalno-zdravstveni status), uticaj okoline (porodice, vršnjaka, škole i zajednice u kojoj pojedinac živi, ali i ekonomske, socijalne, političke, kulturne prilike) i faktor slučajnosti, odnosno sreća.

Feldhuzen (2005; prema Altaras 2006) također ispituje odnos kreativnosti i nadarenosti. Zauzima sličan stav kao Tanenbaum u pogledu psiholoških i socijalnih faktora. Ali, sa druge strane, imajući u vidu da je nadarenost na svim poljima povezana sa visokim aspiracijama, težnjom da se postigne izuzetnost i sa kreiranjem novih ideja i produkata, kreativnost ne treba posmatrati kao komponentu darovitosti, već kao završni produkt njenog razvoja. U ovome se njihove koncepcije razilaze. Za Tanenbauma kreativnost je izjednačena sa nadarenošću u svim etapama, dok je kreativnost za Feldhuzena finalni ishod nadarenosti. U tom slučaju, riječ je o manifestnoj kreativnosti. Darovito postignuće je kreativno postignuće.

Sternberg i Lubart (1993) ističu ulogu uviđanja – selektivnog kodiranja, selektivnog poređenja i selektivnog kombinovanja u kreativnom procesu. Runco i Nemiro (1994) smatraju da je u kreativnom procesu ključna sposobnost pronalaženja problema. Posebno naglašavamo važnost traganja za problemima, a ne samo rješavanje problema. Bitna komponenta jeste i divergentno mišljenje, koje podrazumijeva pronalaženje više mogućih rješenja za jedan problem.

Pušina (2020) razmatra konceptualne okvire teorijskog i empirijskog istraživanja ljudske kreativnosti i iznosi pet pogleda na ljudsku kreativnost: Kvaščevljevičev sintetički pristup, Sternbergova i Lubartova investicijska teorija kreativnosti, Runco i Chand kognitivni model kreacijskog mišljenja, dinamički komponentni model kreativnosti i inovativnosti u organizacijama i Sternbergov kreacijski procesni model „Pravac-A”. Na vrlo sistematičan način sumira najznačajnije postavke navedenih modela. Ono što je zajedničko za sve modele jeste da je kreativnost posmatrana kao kompleksan, multidimenzionalan, dinamičan fenomen koji na svojevrsan način predstavlja stil života pojedinca.

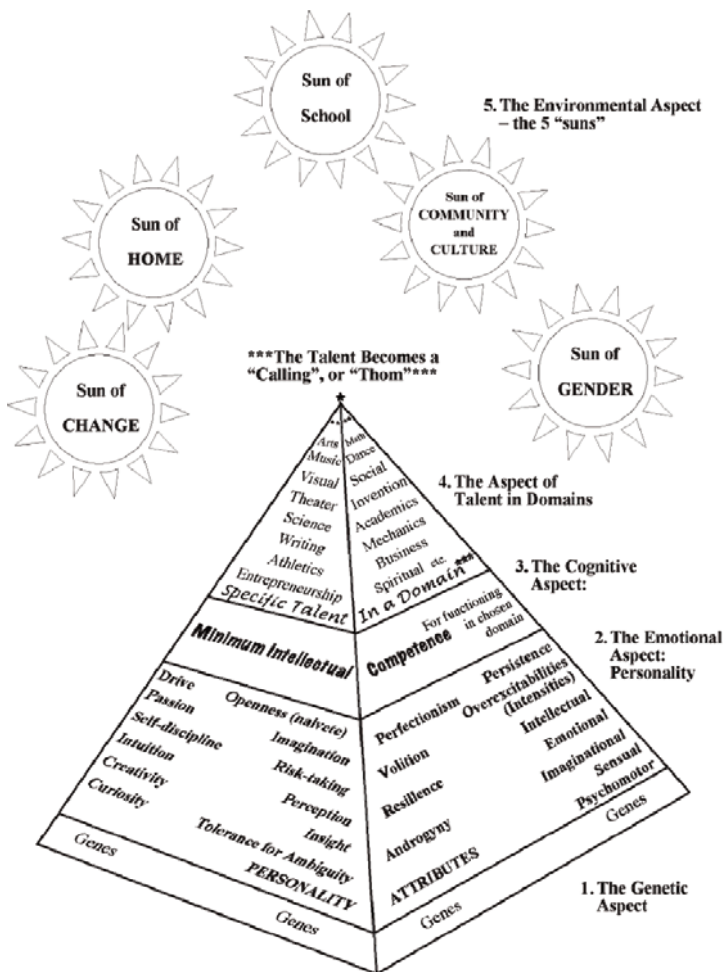
Za potrebe rada u nastavku ćemo se fokusirati na Piirto model razvoja talenta, povezujući ga sa već spomenutim modelima.

3. PIIRTO MODEL RAZVOJA TALENTA – OSNOVE POSTAVKE

Piirto model nudi konceptualni okvir za razumijevanje talenata. Faktori potrebni za razvijanje talenta uključuju genetiku, ličnost, inteligenciju, sam talent i uticaj okoline. Prvobitna verzija modela je predstavljena 1994. godine, a kasnije se razvijala i

upotpunjavala kroz niz istraživanja, studija, kritika. Istraživanja kreativnosti su usredotočena na osobu (osobine kreativne ličnosti), kreativni proces, kreativni proizvod i okolinu. Piirto model u fokus stavlja kreativnu osobu i okolinu. Kroz publikacije *Talented Children and Adults: Their Development and Education* (Piirto 1994, 1999), *Understanding Those Who Create* (Piirto 1998) i *Understanding Creativity* (Piirto 2004) nastoji se prikazati kako kreativne osobe imaju određene obrasce u svom životu. Obrasci ponašanja se definiraju i kao prediktivna ponašanja. Uporedo s prediktivnim ponašanjima djeluju i kristalizirajuća, manifestna ponašanja i iskustva.

Piirto model je prikazan piramidalno:

Šematski prikaz br.1. Piirto piramida razvoja talenta (Piirto 2008)

Samo dno piramide, onaj dio koji često nije vidljiv, čine genetski faktori, odnosno dispozicije. Dispozicije su važne zato što određuju prediktivna ponašanja. One su baza, ali nisu presudne za stvaranje kreativnih postignuća (Piirto 2008). Sljedeći aspekt čini afektivna dimenzija ličnosti. Neke osobine značajne za razvoj kreativnosti uključuju intuiciju, otvorenost za iskustvo, strast za bavljenje nekom domenom, upornost, sklonost riziku, otpornost, samodisciplinu, samoefikasnost, volju, pa i karakter. Ovaj popis nije konačan. Mnoge navedene osobine i drugi autori prepoznaju kao odlike kreativnog mišljenja i/ili djelovanja (Kvaščev 1981; Tanenbaum 1986; Sternberg i Lubart 1991; Runco i Nemiro 1994; Runco i Chand 1995). Na osobine ličnosti se nadovezuje kognitivni aspekt. Visok koeficijent inteligencije je dobar temelj koji može pospješiti lično ostvarenje u nekom životnom području. Sam vrh piramide pripada domeni, odnosno području. To mogu biti prirodne nauke, likovna umjetnost, muzička umjetnost, pisanje i književnost, poslovanje, poduzetništvo, ekonomija, atletika, ples, sport, filozofija, psihologija i drugo. Posljedni aspekt pripada okruženju. Uticaj okruženja se pokazuje kroz pet *sunaca*, koja održavaju sljedeće faktore: obitelj (*sunce obitelji*), zajednica i kultura (*sunce zajednice i kulture*), škola (*sunce škole*), rod/spol (*sunce roda/spola*) i slučajnost (*sunce slučajnosti/šanse ili sreća*). Ovakvo postavljen model pruža mogućnost razmišljanja o različitim varijacijama. Na samom vrhu piramide jeste predanost, poziv, strast za bavljenje problemom u nekom području. Model kreativnosti se posmatra kao multidimenzionalan konstrukt koji predstavlja bogatu sintezu temeljnih odrednica kreativnosti.

4. PIIRTO MODEL RAZVOJA TALENTA I FUNKCIONALNA PISMENOST

Pismenost možemo posmatrati kao sredstvo emancipacije, integracije i razvoja pojedinca. Postoje različiti oblici i forme pismenosti nastale na temelju promjenjivih društvenih zahtjeva i okolnosti. Na tom tragu, potrebno je razlikovati osnovnu pismenost od funkcionalne pismenosti. I jedna i druga pismenost rezultat su procesa opismenjavanja, koji najčešće vežemo uz institucionalna odgojno-obrazovana nastojanja. Međutim, to nije jedini način opismenjavanja.

Funkcionalna pismenost je nadgradnja elementarne pismenosti, koja je u nju integrisana. UNESCO (1987; prema Dijanošić 2012: 23-24) predlaže sljedeće definicije osnovne i funkcionalne pismenosti:

- osoba je pismena ako može s razumijevanjem napisati i pročitati jednostavnu rečenicu o svom svakodnevnom životu,

- osoba je nepismena ako nije u stanju napisati i pročitati jednostavnu rečenicu o svom svakodnevnom životu,
- osoba je funkcionalno pismena ako se može uključiti u sve aktivnosti u kojima je potrebna pismenost za efikasno sudjelovanje u svojoj bližoj i daljoj okolini, te svojim sposobnostima čitanja, pisanja i računanja može doprinijeti ličnom i društvenom napretku
- osoba je funkcionalno nepismena ukoliko se ne može uključiti u sve aktivnosti u kojima je potrebna pismenost za efikasno sudjelovanje u svojoj bližoj i daljoj okolini, te svojim sposobnostima čitanja, pisanja i računanja ne može doprinijeti ličnom i društvenom napretku.

Dokumentacijska, prozna, računarska, informacijska, medijska pismenost su primjeri funkcionalne pismenosti.

Jedno od istraživanja pismenosti u obrazovnom sistemu je PISA istraživanje (Programme for International Student Assessment). U pitanju je istraživanje koje ima za cilj da procijeni sisteme obrazovanja širom svijeta putem procjenjivanja znanja i vještina 15-godišnjih učenika. Bosna i Hercegovina je 2018. godine prvi put učestvovala u PISA istraživanju. Učešće je uzelo nešto više od 6000 učenika. Testiranje je vršeno u području matematičke pismenosti, čitalačke pismenosti i pismenosti iz prirodnih nauka. Okviri za sve tri oblasti naglašavaju sposobnost učenika da primjene znanja i vještine u stvarnim životnim kontekstima: učenici moraju pokazati sposobnost da analiziraju, razumiju i efikasno komuniciraju u procesu prepoznavanja, tumačenja i rješavanja problema u različitim situacijama (Džumhur 2019). Studija je pokazala da je svaki drugi učenik u BiH funkcionalno nepismen. Ovaj vrlo poražavajući i zabrinjavajući podatak je bio razlogom preispitivanja kvalitete odgojno-obrazovnog sistema.

Kako Piirto model može poslužiti kao okvir za razumijevanje funkcionalne (ne) pismenosti? Za razumijevanje funkcionalne pismenosti važni su svi elementi Piirto piramide; od genetskih faktora preko afektivnih dimenzija do kognitivnog aspekta u nekoj domeni. Da bi se kreativnost razvila potrebno je poticajno okruženje koje se u okviru modela ispoljava u obliku spomenutih pet sunaca. Osnovne pretpostavke Piirto piramide (Piirto 1998) uključuju sljedeće spoznaje:

1. kreativnost se temelji na domeni
2. okolina je izuzetno važna u razvoju talenta
3. talent je urođena sklonost za nastup u priznatom domenu
4. kreativnost i talent se mogu razvijati

5. kreativnost nije općenita sposobnost i uvijek je ovisna o zahtjevima domene
6. svaka domena ima svoja pravila i načine na koji se razvija talent
7. ova pravila su dobro utvrđena i poznata stručnjacima s određenog područja (i, naravno, dogovorena, jer postoji opća saglasnost oko tih pravila).

Kao osnova za razmatranje pitanja funkcionalne pismenosti od značaja je druga i četvrta pretpostavka. Uticaj okoline se ispoljava kroz *sunce obitelji*, *sunce zajednice i kulture*, *sunce škole*, *sunce spola* i *sunce sreće*. Ulogu ovih pet sunaca ćemo nastojati povezati sa rezultatima PISA testiranja.

Obitelj je najvažnija instanca odgoja i čovjekovog opstanka. Uloge obitelji u životu djeteta su brojne: već spomenuta odgojna, ekonomska, obrazovna, zdravstvena, radna, emocionalna i druge. Bez zdrave obitelji nema ni zdravog društva. U obitelji se stvaraju temelji svih navika. Dijete usvaja temeljne vrijednosti, razvija osjećaj odgovornosti, dostojanstva, integriteta i autentičnosti. U obitelji otpočinje proces individuacije, personalizacije i socijalizacije. *Sunce obitelji* se ostvaruje kroz pozitivno i podržavajuće obiteljsko okruženje. Takvo okruženje prepoznaje i njeguje djetetovu kreativnost. Sastavni dio PISA studije je istraživanje šireg okruženja za učenje operacionalizirano kroz uključenost roditelja u život i rad škole, te pružanje podrške obitelji i zajednice. Rezultati su pokazali da podrška roditelja u odgojno-obrazovnim aktivnostima može poboljšati učenička postignuća (Džumhur 2019). Podaci iz programa PISA 2015 također pokazuju da su roditeljske aktivnosti, koje općenito ukazuju na brižno porodično okruženje, a posebno vrijeme provedeno sa svojim djetetom, pozitivno povezane ne samo s akademskim postignućima, nego i s drugim oblastima života učenika (OECD 2017; prema Džumhur 2019).

Obitelj ne egzistira u vakuumu. Ona je uvijek dio neke zajednice, neke kulture. Socijalno, političko, religijsko, kulturno okruženje djeluje na dijete i na obitelj, bilo posredno ili neposredno. Kultura oblikuje čovjeka i usmjerava ga prema poželjnim vrijednostima, normama i pravilima. Kultura je svojevrsan oblik kreativnosti jer odražava ljudsko kreativno stvaranje koje se ispoljava kroz sistem običaja, navika, pravila ponašanja, obrazaca djelovanja.

Bitan dio kulturne baštine je obrazovanje. Obrazovanje je danas postalo masovno po svom obimu i raznovrsno po svom nivou, a savremeni svijet je ne samo bogat raznim informacijama, nego je od njih čak i ugrožen, iz prostog razloga što su one haotične, sumnjive vrijednosti, nepovezane, naučno neutemeljene (Stevanović 2000). Kreativnost tu može i treba pronaći svoje mjesto i opravdanost. Ključnu ulogu u poticanju i razvijanju kreativnosti ima nastavnik. On je taj koji je odgovoran za

razvijanje stvaralačkih sposobnosti kod učenika. Torrance (1965) navodi da je moguće u nastavi poticati kreativnost. On smatra da sljedećih pet principa potiče kreativno ponašanje učenika: uvažavati neobična pitanja, uvažavati maštovite i neobične ideje, pokazati djeci da njihove ideje imaju vrijednost, osigurati vrijeme u kojem se ne vrednuje te spojiti evaluaciju s uzrocima i posljedicama. Međutim, prevelika usmjerenost didaktičkom materijalizmu često sužava prostor za kreativnost. Prostor za kreativnost dodatno opada u starijim razredima osnovnih i srednjih škola. O toj tendenciji govori i Sternberg (1999). On navodi kako mala djeca prirodno iskazuju kreativnost. Međutim, kreativnost je teže pronaći kod starije djece i odraslih osoba, ne zato što nema potencijala, već zato što je kreativnost potisnuta sistemima odgoja i obrazovanja koji gotovo redovno potiču intelektualni konformizam. Pravo na obrazovanje podrazumijeva ravnopravne mogućnosti za učenje i učešće neovisno od vjere, nacionalnosti, rase, političke ili klasne pripadnosti. Uzmimo za primjer socioekonomski status. Istraživanje uticaja socioekonomskog statusa je pokazalo da se prosječno postignuće u matematici učenika u povoljnom i nepovoljnom položaju razlikuje za 63 boda u korist učenika koji dolaze iz povoljnijih socioekonomskih sredina. U čitanju je razlika nešto manja, 58 bodova, a u prirodnim naukama je 55 bodova u korist učenika povoljnog socioekonomskog statusa. Razlike u prosjeku predstavljaju dvije godine školovanja (Džumhur 2019).

Nešto manji uticaj na razvoj kreativnosti imaju spol i slučajnost, odnosno sreća. U Bosni i Hercegovini je prosječni rezultat dječaka u čitanju niži od prosječnog rezultata djevojčica. S druge strane, u matematici također postoji razlika, ali ne statistički značajna, jer iznosi nešto više od dva boda u korist dječaka. Razlika među spolovima u rezultatima iz prirodnih nauka u Bosni i Hercegovini ne postoji, a u OECD zemljama ona iznosi dva boda u korist djevojčica (Džumhur 2019).

Ono što sve ljude veže jeste to da se nalazimo ispod istog neba i da nam je potrebna toplina koju nam može ponuditi sunce. Ta toplina potiče od strane porodice, škole, zajednice i kulture, te nešto manje se veže za spol i za slučajnost. *Sunce spola* djeluje unutar kulture i njena je bitna odrednica, dok sunce slučajnosti znači biti u pravo vrijeme na pravom mjestu, imati adekvatnu podršku i dobiti šansu za kreativna postignuća. Sunce je najveći izvor toplotne energije. U fizičkom smislu za nas je neuhvatljivo, neopipljivo, ali se njegov uticaj uvijek i svuda osjeti. Prvo sunce koje nas grije je *sunce obitelji*. Roditelj, odnosno odgajatelj je prva osoba koja je nositelj odgoja, između ostalog i kreativnog odgoja. Podrška od strane obitelji može poboljšati učenička postignuća i doprinijeti njegovom razvoju. Poticajno obiteljsko okruženje jača djetetov osjećaj samopouzdanja. Prve oblike kreativnosti djeca pokazuju u

obitelji. Od presudnog značaja za kasnija kreativna djelovanja jeste povratna informacija. Roditelji koji podržavaju dječija nastojanja i potiču ih na kreativno izražavanje stvaraju određeni kapital. Adekvatnim, pravovremenim i konstruktivnim povratnim informacijama roditelji nesumljivo uvećavaju taj kapital, a dijete će ga moći „iskoristiti“ kasnije u životu. Podrška je vezana za povjerenje, saradnju i odanost. Juul (2018) smatra da je jedan od ključnih fenomena u našim odnosima želja da budemo vrijedni u životima drugih. Ova želja je univerzalna i pojavljuje se u svim kulturama. Najvažnija sredstva kojima djeca nastoje biti vrijedna onima koje vole i o kojima ovise su saradnja i odanost. Sa druge strane, osjećaj bespotrebnosti i nemogućnost doprinosa općem dobru može biti jedno od najstrašnijih životnih iskustava. Različite traume, zanemarivanja, nasilje, razvod, siromaštvo, neadekvatan stil odgoja otežavaju mogućnost ispoljavanja i razvijanja kreativnosti i talenta. Teško je kreativno djelovati u obiteljima u kojima je emocionalni bankovni račun izrazito nizak. Za postojanje, razmišljanje, djelovanje i stvaranje važne su i korisne reakcije odraslih, ispoljene kroz razgovor, interes, znatiželju i osobni feedback. Ne treba djeci samo davati priliku, već biti njihova prilika (Juul 2018). Ako oblaci prekriju *sunce obitelji*, dijete na obitelj ne gleda kao na sigurnu bazu u kojoj uvijek može naći utočište. Shodno tome, djetetu je teže razvijati i njegovati sposobnosti potrebne za kreativna postignuća. Ne možemo ni zamisliti koliko je kreativnosti ugušeno zbog nepovoljnog obiteljskog okruženja. Ali, ako ostala sunca budu jače sijala, moguće je nadvladati prepreke koje se javljaju usljed nedovoljne obiteljske podrške i topline.

Sunce zajednice i kulture ima ulogu u promovisanju vrijednosti zajedničkih za pripadnike određene skupine. Osobnost se razvija unutar društva. Danas se unutar kulture susrećemo sa brojnim izazovima i neizvjesnostima. Te neizvjesnosti se kreću u rasponima između općeg i posebnog, globalnog i lokalnog, tradicionalnog i modernog, društveno-materijalnog i duhovnog. Nerijetko ne znamo šta da činimo pred izborima koji nam se nameću u različitim društvenim sferama (Knežević- Florić 2005). Pored toga, situaciju usložnjava činjenica da su sve pojave povezane i da će se kriza u jednom segmentu društva odraziti i na druge segmente. Upleteni smo u mrežu političkih, ekonomskih, moralnih, religijskih, ekoloških kriza. Ta mreža je danas zamršenija više nego ikad u historiji ljudskoga roda (Bratanić 2006).

Ulaskom društva u postindustrijsko doba nastoje se promovirati svi oblici jednakosti, odnosno ravnopravnosti. Kroz interkulturalne kompetencije teži se ostvariti uzajamno poštovanje, otvorenost prema drugim kulturama, prihvatanje i empatija. Paradoks toga je da živimo u društvu čiju svakodnevicu obilježavaju različiti oblici diskriminacije, isključenosti i socijalne distance. To redovno vodi do

dehumanizacije koja je izraz nepravednog društvenog poretka. Kultura može imati i isključujuće značenje, te ishoditi sukobima, podjelama, neravnopravnim i nejednakim tretmanima. O tim tendencijama govori i Freire (2002) navodeći da mnogim vladajućim sistemima odgovara da su ljudi pasivni, a ne aktivni sudionici društva, stoga oni podupiru trendove koje onemogućuju slobodu mišljenja, razumijevanja stvarnosti i uticanja na ljude. Zato su mase ljudi širom svijeta potlačene, osiromašene i obespravljene. U takvom položaju šanse za kreativnim stvaranjem su iznimno skromne. *Sunce kulture i zajednice* pruža podršku obitelji i školi i potiče njihova odgojno-obrazovna nastojanja. Mogućnosti za kreativno djelovanje su veće ukoliko je kultura u kojoj dijete živi i odrasta dominantna kultura, ali i obrnuto.

Škola je najstarija odgojno-obrazovna institucija. S razvojem modernog društva najviše nade se polagalo u znanje. Obrazovanje je bilo sredstvo emancipacije i integracije nižih slojeva društva, žena, migranata, osoba sa invaliditetom, potlačenih skupina; sredstvo u borbi protiv gladi, siromaštva, nezaposlenosti, predrasuda (Liessmann 2008). Kada govorimo o školskom obrazovanju govorimo i o mnogim proturječnostima. Sve više se otvaraju vrata i mogućnosti za učenje, ali su ona sve više van kontrole onog ko uči. Pored toga, sve je češća „obrazovna nesposobnost“. Specijalizacija znanja i potreba za posjedovanjem vrhunskih znanja u nekom području često uzrokuje nesposobnost uočavanja suštine problema (Knežević-Florić 2005). Sve i da posjedujemo vrhunska znanja o nečemu ona nemaju nikakvu funkciju ni vrijednost ukoliko ih ne prati sposobnost sinteze. Znanja brzo i zastarijevaju. U središtu obrazovanja nisu sadržaji, već dvije kompetencije: govor i mišljenje. Škola nema važnijeg zadatka od poučavanja mišljenja, opreznog suđenja, konzekventnog zaključivanja – stoga se mora okrenuti od svih stvari koje nisu prikladne za ove operacije (Liessmann 2008). Škola ne smije da se ravna isključivo prema faktorima poput zapošljavanja, tržišta, tehnološkog razvoja, već prema mogućnostima i potrebama učenika. To traži reformiranje sistema odgoja i obrazovanja. Kroz obrazovnu revoluciju se treba djelovati u pravcu izvjesnih ciljeva:

- omogućiti pristup stvarima ukidanjem kontrole nad njihovim obrazovnim vrijednostima koju danas vrše pojedinci i ustanove
- omogućiti prenošenje vještina na zahtjev
- omogućiti izražavanje kritičkih i stvaralačkih potencijala
- omogućiti pojedincu da se oslobodi obaveze na podešavanja svojih očekivanja prema uslugama koje nudi neki sistem, institucija, pa i profesija (Ilić 1980).

Na tom tragu, Čudina-Obradović (1990) navodi neke od spoznaja u domenu kreativnosti:

1. Smatra se kako je razvijanje kreativnosti dužnost škole, što znači da se kombiniranjem učenja i kreativne aktivnosti potiču učenikovi kreativni potencijali.
2. Svako dijete ima potencijal da razvije kreativnost bez obzira na to je li posebno nadareno ili ne.
3. Smatra se kako kreativnost nije samo sposobnost divergentnog mišljenja, sposobnost stvaranja originalnih i novih ideja, već i sticanje znanja i njegovo uklapanje u nove stvaralačke cjeline; kreativnost je učenje i posljedica učenja i to učenje na jedan drugačiji, angažiraniji i aktivniji način.
4. Kao sastavni dio učenja počinje se smatrati razvijanje kreativnosti jer na takav način dolazi do sticanja znanja i njegove primjene; takvo znanje, stečeno uz poticanje kreativnosti i na kreativan način, smatra se kvalitetnijim i dugotrajnijim od znanja koje je stečeno klasičnim poučavanjem.
5. Ako se među učenicima u školi razvija kreativnost to može osposobiti učenike za buduće plodno stvaralaštvo i kvalitetnije sticanje znanja.

I pored ovih postavki, kreativnost u školama se zanemaruje, ne pridaje joj se potrebna pozornost. Cvetković Lay i Sekulić Majurec (1998) navode da učitelji nisu educirani za takav rad ili ipak kreativnosti ne pridaju puno pažnje zato što nigdje nije tako propisano. Jedan od ključnih resursa kreativnosti jeste i okruženje. U školskom okruženju sputavanje kreativnosti često se ispoljava u insistiranju na samo jednom ispravnom odgovoru, načinu, metodi, netoleranciji učenikovih/učiteljevih pogrešaka, ignorisanju učenikovih ideja, novih rješenja, autoritarnom stavu učitelja/nastavnika/saradnika, naglaskom na nastavni plan i program, nedostatku vremena za učenike. Kao objektivni razlog sputavanja kreativnosti može se navesti i preveliki broj učenika u jednom razredu, neadekvatno razrađen nastavni plan i program, nestručni učitelj, vremensko, prostorno, materijalno ograničenje rada i još mnogo drugih razloga (Somolanji, Bognar 2008). Sunce škole dostatno grije ako povećava šanse svojih učenika za postizanje eminentnosti. Ako oblaci prekriju ovo sunce šanse za eminentnost se umanjuju, naročito na dugoročnom planu.

Sunce spola može značajno odrediti pravac kreativnosti. Na osnovu rodnog identiteta kreiraju se društvene uloge koje za sobom povlače i (ne)kreativne radnje i ponašanja. Naročito je aktuelno pitanje roditeljstva i karijere. Preuzimanje uloga karakterističnih za rodni identitet itekako djeluje na mogućnosti ostvarivanja u nekom području.

Sunce slučajnosti često je neopravdano zanemareno. Ako ostala sunca daju nedovoljno energije i topline, faktor slučajnosti može izmijeniti cjelokupnu situaciju.

Unutar konteksta ovog sunca ključni su pravo vrijeme i mjesto, adekvatna podrška i pružena šansa/e.

Svih pet sunaca su u sistemu povratnih uticaja. Sistem je dinamička organizacija koja je uvijek više nego prosti zbir njenih dijelova. Promjene u nekom dijelu sistema će se odraziti i na ostale dijelove tog sistema. Sunca su u interaktivnom djelovanju. Ako sva sunca sijaju sistem skladno funkcionira. Mogućnosti za kreativno djelovanje u takvom sistemu su neograničene. S druge strane, loše funkcionisanje pojedinih dijelova sistema sužava prostor za kreativno djelovanje. S obzirom na dinamičnost sistema (sunaca) moguće je da neka sunca nekad griju jače, nekad slabije. Osim toga, oblaci mogu prekriti neko sunce, a da to nema trajni karakter. Jedan dan može biti oblačan, a da naredni, ipak, bude sunčan. Tu su i drugi uticaji poput položaja sunca, zračenja, godišnjeg doba, vjetra i slično. Staze kreativnosti su različite, ali sunca su ista.

5. PREMA ZAKLJUČKU

Kroz rad smo nastojali dati neke od naznaka kreativnosti. Kreativnost je danas prepoznata kao jedna od ključnih kompetencija za život u društvu koji je obilježen brzom transformacijom znanja, uloga, okolnosti. Kreativnost postaje imperativ koji olakšava snalaženje u svakodnevnim životnim situacijama.

Piirto model može poslužiti kao okvir za razumijevanje funkcionalne pismenosti jer ističe ulogu obiteljskog okruženja, kulture i zajednice, škole, rodnog identiteta, te slučajnosti. Sinergijskim djelovanjem svih faktora moguće je njegovati i poticati razvijanje sposobnosti potrebnih za kreativna postignuća. To ne znači da će dijete (maksimalno) ostvariti kreativni potencijal, ali su stvaranjem odgovarajućih uslova šanse za to veće. Princip podučavanja se zasniva na kreiranju optimalnih uvjeta za rast i razvoj. Na tom tragu, potrebno je poticati svaki oblik kreativnosti, pružati priliku za ispoljavanje kreativnosti, pratiti taj proces, te pohvaliti one napore djeteta koji su inovativni, maštoviti i koji su rezultat divergentnog razmišljanja.

LITERATURA:

1. Altaras, Ana (2006), *Darovitost i podbacivanje*, Mali Nemo - Institut za psihologiju Beograd - Društvo psihologa Srbije, Pančevo - Beograd
2. Bratanić, Marija (2006), *Paradoks odgoja*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
3. Cvetković Lay, Jasna, Ana Sekulić Majurec (1998), *Darovito je, što ću s njim?*, Alinea, Zagreb
4. Čudina-Obradović, Mira (1990), "U školi je dosadno, a može i drugačije", u: *Dosadno mi je, što da radim: priručnik za razvijanje dječje kreativnosti*, priredila M. Čudina-Obradović, Školska knjiga, Zagreb, 109-150.
5. Čudina-Obradović, Mira (1991), *Nadarenost: razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, Školska knjiga, Zagreb
6. Dijanošić, Branko (2012), "Funkcionalna pismenost polaznika osnovnog obrazovanja odraslih od trećeg do šestog obrazovnog razdoblja", *Andragoški glasnik*, Vol 16, br. 1, 21-31.
7. Džumhur, Žaneta (2019), PISA 2018: *Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu*. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Mostar
8. Freire, Paulo (2002), *Pedagogija obespravljenih*, ODRAZ – Održivi razvoj zajednice, Zagreb
9. Ilić, Ivan (1980), *Dole škole*, Bigz, Beograd
10. Jauk, Emanuel, Mathias Benedek, Beate Dunst, Aljoscha C. Neubauer (2013), "The relationship between intelligence and creativity: New support for the threshold hypothesis by means of empirical breakpoint detection", *Intelligence*, 41(4), 212-221.
11. Juul, Jesper (2018), *Agresivnost! Nov i opasan tabu: Vodič za bolje razumijevanje agresivne djece i mladih*, Harfa, Split
12. Knežević-Florić, Olivera (2005), *Pedagogija razvoja*, Filozofski fakultet, Novi Sad
13. Kvaščev, Radivoj (1981), *Psihologija stvaralaštva*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
14. Liessmann, Konrad Paul (2008), *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Jesenski i Turk, Zagreb
15. Makel, Matthew C., Jonathan A. Plucker (2014), "Creativity Is More Than Novelty: Reconsidering Replication as a Creativity Act", *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, Vol. 8, No. 1, 27-29

16. Piirto, Jane (1994/1999), *Talented children and adults: Their development and education*, Macmillan, New York
17. Piirto, Jane (1998), *Understanding those who create*, Gifted Psychology Press, Scottsdale
18. Piirto, Jane (2008), "Understanding creativity in domains using the Piirto Pyramid of Talent Development as a framework", *Mensa Research Journal*, 39(1), 74-84.
19. Piirto, Jane (2004), *Understanding creativity*, AZ: Great Potential Press, Scottsdale
20. Pušina, Amir (2020), *Ljudska kreativnosti: Psiholgijski modeli*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
21. Renzulli, Joseph S. (1986), "The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity", u: Sternberg, Robert J., Janet E. Davidson (ur.), *Conceptions of giftedness*, Cambridge University Press, Cambridge, 53-92.
22. Runco, Mark A, Jill Nemiro (1994), "Problem finding, creativity, and giftedness", *Roeper Review*, 16, 235-240.
23. Somolanji, Ida, Ladislav Bogar (2008), "Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima", *Život i škola*, Vol. LIV No. 19, 87-94.
24. Sternberg, Robert J. (1999), *Uspješna inteligencija: kako praktična i kreativna inteligencija određuju uspjeh u životu*, Barka, Zagreb
25. Sternberg, Robert J., Todd I. Lubart (1993), "Creative giftedness: A multivariate investment approach", *Gifted Child Quarterly*, 37(1), 7-15.
26. Stevanović, Marko (2000), *Modeli kreativne nastave*, R&S, Tuzla
27. Torrance, Paul E. (1965), *Rewarding creative behavior: Experiments in classroom creativity*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, NJ
28. Urban, Klaus K., Hans G. Jellen (1993), "Test for creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP) Desing and empirical studies", Manual, University of Hannover, Hannover

PIIRTO PYRAMID OF TALENT DEVELOPMENT AS A FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING FUNCTIONAL LITERACY

Summary:

The paper is dedicated to issues of creativity within several models with a special focus on the Piirto model of creativity. Creativity and innovation are seen as a fundamental competence that enables participation in all forms of social life and work. Creativity in the service of man means being able to solve problems in environments that are becoming increasingly complex. Creativity as such requires a certain degree of literacy. The Piirto model offers a conceptual framework for understanding talent and/or creativity. The model can serve as a framework for interpreting functional literacy that emphasizes the role of family environment, culture and community, school, gender identity, and the factors of chance, ie happiness. In this paper, we will offer the basic starting points of the Piirto model of talent development, and try to interpret this model as a framework in understanding functional literacy.

Keywords: creativity; talent; functional literacy

Adresa autora

Author's address

Amina Smajović

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

amina.smajovic@ff.unsa.ba